

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

ВЕРЕМЕЙЧИК СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 377.091.3:614.253.5(043.3)

**КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ДУШІ У КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНО-
АНТРОПОЛОГІЧНИХ ПОШУКІВ ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ
ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.**

09.00.11 – релігієзнавство

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Острог – 2021

Дисертацією є рукопис
Роботу виконано в Національному університеті водного господарства та природокористування

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Залужна Алла Євгенівна,
Національний університет водного
господарства та природокористування,
професор кафедри філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
Шкрібляк Микола Васильович,
Чернівецький національний університет імені
Юрія Федьковича,
доцент кафедри філософії та культурології

кандидат філософських наук
Кулагіна-Стадніченко Ганна Михайлівна,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди
НАН України,
старший науковий співробітник відділення
релігієзнавства

Захист дисертації відбудеться 27 квітня 2021 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 48.125.01 у Національному університеті «Острозька академія» за адресою: 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Із дисертацією можна ознайомитись в Національному університеті «Острозька академія» за адресою: 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Автореферат розіслано «26» березня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук, професор

Віктор ПАВЛЮК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Глибинні трансформації сучасної соціокультурної реальності, що являє собою мережу інтеграційних зв'язків і відносин, які складають сутність глобалізаційних процесів, споживацькі імперативи суспільного розвитку, що ставлять під загрозу духовну основу культурної самомотожності України, вимагають відновлення трагічно обірваної релігійно-антропологічної філософської традиції кінця XIX – першої половини XX ст. Це набуває особливої актуальності в умовах цивілізаційної кризи та епохального пограниччя, ознаменованого зміною світоглядних парадигм. Модифікація духовної реальності, потреба пошуку її автентичних начал у контексті взаємодії автономного та гетерономного у духовному світі людини усе більшою мірою концептуалізує поняття душі як ключової категорії гуманітарного пошуку та незаперечної умови збереження системи смисложиттєвих орієнтирів, невіддільних від релігійно-академічної традиції, яку репрезентують О. Гіляров, С. Гогоцький, В. Зеньковський, О. Козлов, Й. Міхневич, О. Новицький, М. Олесницький, Г. Челпанов, Г. Шпет, П. Юркевич тощо. Їхня діяльність так чи інакше співвіднесена із Київським університетом Святого Володимира, який на той час становив своєрідне культурне середовище, що постало органічною частиною української культурної традиції. Вона увібрала в себе вчення отців християнської церкви, а також теоретичний спадок різних напрямків і шкіл європейської філософії, вписавши його у контекст православної свідомості та узгодивши з базовими настановами філософського теїзму. Найвищою спонукою людини було визнано «сферу духа», яку філософи намагалися знайти у глибинах людської душі, що володіє «позаємпіричною глибиною» і не обмежена вимірами земного життя.

У модифікованому вигляді німецька класична філософія постала очевидним каталізатором духовно-академічного філософування. Його представники намагалися вибудувати власну світоглядну позицію на засадах системності та раціональності у тісному взаємозв'язку з «вимогами серця». Нині важливо усвідомити рецептивні форми засвоєння європейського розмислового дискурсу в культурі серця України та їх історико-філософські витоки.

Таким чином, реконструкція означених підходів у рамках «спеціалізованого філософського дискурсу» української філософської думки кінця XIX – першої половини XX ст., що постулює значимість людської душі та моральну гідність людини, дозволить глибше осягнути специфіку духовного життя в умовах наявної духовної кризи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана в межах науково-дослідної роботи кафедри філософії Національного університету водного господарства та природокористування «Життєвий світ людини як універсум культури: духовні, моральні, естетичні та релігійні виміри» (реєстраційний номер 0120U000237).

Мета дослідження полягає у виявленні специфіки феномену душі у релігійно-антропологічних пошуках представників української філософської думки кінця XIX – першої половини XX ст.

Відповідно до мети сформульовані наступні **завдання дослідження**:

- експлікувати феномен душі у контексті класичного, некласичного та постнекласичного філософування;
- розкрити сутність, природу, структуру душі у проблемному полі святоотцівської традиції;
- відстежити модифікації душевного у філософській культурі України;
- висвітлити поняття душі в академічному дискурсі Київської філософської школи кінця XIX – першої половини XX ст.;
- охарактеризувати кордоцентричні інтенції філософського пошуку П. Юркевича;
- виявити антропологічні домінанти рефлексії душі Г. Челпанова;
- розкрити специфіку понять дух, душа, духовність у філософії В. Зеньковського;
- окреслити особливість співвідношення духу, душі та тіла у духовній спадщині В. Войно-Ясенецького.

Об'єктом дослідження є релігійно-антропологічні пошуки представників української філософської думки кінця XIX – першої половини XX ст.

Предмет дослідження – душа як релігійно-філософський феномен.

Методи дослідження. Вибір методів продиктований змістом дослідження та логікою розв'язання поставлених завдань. В основу дослідження було покладено загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема *методи аналізу і синтезу*, з допомогою яких експліковано феномен душі як унікальної цілісності у контексті релігійно-антропологічних пошуків української філософської думки кінця XIX – першої половини XX ст. *Метод реценції* демонструє трансформацію святоотцівської традиції у площині християнської антропології для поглиблення її змістовної функціональності.

Компаративний аналіз використано для порівняння західноєвропейських філософських позицій та релігійно-антропологічних поглядів представників Київської академічної філософії. *Феноменологічно-екзистенційний* підхід дав змогу окреслити душевне в статусі безпосередньої реальності, наділеної власною трансцендентною природою та автономією, що виражає

найпотаємнішу суть людського існування. Реалізація в дисертаційному дослідженні *комплексного методологічного підходу* уможливило розкриття феноменів духу, душі, тіла та серця з урахуванням надбань релігієзнавства, історії філософії, філософської антропології, християнської антропології, богослів'я, теорії та історії культури та ін.

Принципи історизму, діалогічності та плюралізму допомогли відстежити динаміку культурно-історичних процесів означеного періоду.

Наукова новизна одержаних результатів міститься у таких положеннях, що виносяться на захист:

Вперше:

- інституалізовано феномен душі у контексті релігійно-антропологічних пошуків філософсько-академічної думки України кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. (Г. Челпанов, В. Зеньковський, В. Войно-Ясенецький);

- здійснено експлікацію сутності й природи душі як органічної цілісності душевного життя людини у контексті особливостей співвідношення «духовного-матеріального», «психічного-фізіологічного» у філософсько-психологічних поглядах Г. Челпанова;

- обґрунтовано метафізичну єдність психологічного знання із філософсько-релігійною доктриною антропогенези В. Зеньковського, що покладає нове розуміння ієрархічності шляхом уведення у філософію поняття «стрибків» між онтологічними межами буття;

- розкрито взаємодію духа, душі та тіла у дискурсі філософування В. Войно-Ясенецького, де дух постає як субстанціальне середовище, що наповнює тіло духовною енергією, трансформуючи його у своєрідний мікрокосмос інтимного взаємозв'язку індивіда із світом та душі як життєвого центру тіла, екзистенціального начала, яке індивідуалізує людину у соціумі.

Уточнено:

- сутність ключових понять дослідження: професійно-академічна філософія, християнська антропологія, дух, душа, серце.

Удосконалено:

- теоретико-методологічну основу релігійно-філософських та філософсько-антропологічних пошуків професійної академічної філософії України кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

Набули подальшого розвитку:

- концептуальний внесок академічних філософів у вітчизняну релігійно-філософську традицію та її соціокультурний контекст, що дозволяє глибше усвідомити роль душевних та духовних факторів в умовах пошуку шляхів подолання сучасної духовної кризи;

– еволюція уявлень про душу у класичному, некласичному та постнекласичному філософуванні.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів. Дисертація має концептуальне значення для поглиблення релігійно-філософського осмислення особливостей концептуалізації феномена душі у професійно-академічних поглядах України кінця XIX – першої половини XX ст. у проблемній площині їх співвідношення з базовими засадами християнської антропології. Дослідження створює основу для подальшого вивчення проблем «духу-душі-духовності» та повернення їм належного академічного статусу. Відновлення релігійно-антропологічних концепцій українських мислителів, які на довгий час були вилучені з вітчизняного поля культури у межах ідеологічних приписів істмату та діамату, сприяють розширенню категоріальної системи релігієзнавства й виведення його на вузлові проблеми філософії.

Матеріали дослідження можуть бути використані для розробки та читання загальних і спеціальних курсів із релігієзнавства, філософії, історії філософії, історії української філософії, соціальної філософії, культурної антропології, філософії культури, а також у різних формах навчально-виховної роботи.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Наукові положення, висновки та рекомендації одержано автором особисто і відтворюють його власні погляди. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї та розробки, що є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження висвітлювалися на науково-практичних конференціях різних рівнів, серед яких: *міжнародні* – «Духовність як складова української державності» (Харків, 2019 р.); «Вплив суспільних наук на процес розвитку суспільства: можливе та реальне» (Київ, 2019 р.); «Філософські виміри техніки» (Тернопіль, 2019 р.); «Науково-теоретичні аспекти вирішення глобальних проблем сучасності» (Львів, 2020 р.); *всукраїнські* – «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії» (Рівне, 2015 р., 2016 р., 2018 р., 2019 р.); «Сучасні тенденції соціально-гуманітарного розвитку України та світу» (Харків, 2019 р.); «Людина у світі духовної культури» (Рівне, 2017 р., 2019 р., 2020 р.).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 16 наукових публікаціях автора (14 – одноосібних), 6 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття в іноземному науковому виданні, 9 праць у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, а також списку використаних джерел (258 найменувань). Загальний обсяг роботи – 198 сторінок, основна частина – 175 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, визначено його мету та завдання, об'єкт, предмет, розкрито методи, вказано наукову новизну, теоретичну та практичну значущість, наведено дані про апробацію результатів дослідження, публікації автора та структуру дисертаційної роботи.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження феномена душі в історико-філософській релігійній думці»** здійснено ретроспективний аналіз феномена душі у класичному, некласичному й постнекласичному філософуванні та визначено методологічне підґрунтя пошуку.

У *підрозділі 1.1 «Феномен душі та теоретичні форми її експлікації в контексті класичного, некласичного й постнекласичного філософування»* обґрунтовано думку про те, що аналіз особливостей осмислення феномена душі у проблемному полі історико-філософської традиції засвідчив залежність філософсько-релігійних інтерпретацій окресленої проблеми від світоглядних пріоритетів відповідної культурно-історичної епохи і являє собою особливу форму об'єктивації душевного. На ранніх етапах розвитку класичної філософії античності феномен людської душі розглядається з позицій космоцентризму. На основі сократівської рефлексії душа як втілення мети та модусу існування людини експлікується крізь призму знання «найкращого», а сократівське розуміння душі формує основу предмета досліджень філософської класики. Обґрунтовано, що знання «найкращого» дозволяє сформувати причину вищого порядку й відповідно розкрити причинно-наслідкові зв'язки людських вчинків та вивести людину за межі матеріального світу, у зв'язку з чим душа постає такою, що керує людською поведінкою і прагне до пізнання сутності морального закону та досягнення добродетності, тобто цілісності людини.

Також проведено думку про те, що некласичне філософування позначене відмовою від загальних принципів та універсалій і розгортається в антропологічних координатах. Стверджено, що основним предметом некласичного філософування є проблема одиничного суб'єкта, його неповторної душі, унікального Я та екзистенції, у зв'язку з чим відстежуємо досить суперечливі позиції філософів у висвітленні питань душевного. Якщо у С. К'єркегора саме дух спроможний звеличити й піднести душу над тілом та

стати її наповненням, то у Л. Шестова життєві перспективи стражденної людини та наповненість її душі визначаються потребами тіла. Натомість у постнекласичних філософських розмислах межа між тілом і душею цілком нівелюється. Так, покладаючи у фундамент власних розмислів вчення Б. Спінози про тіло як спосіб протяжності, а душу як мислення та ідею тіла Ж. Дельоз відзначає, що річ сама собою є поєднанням тіла і душі, тобто одночасно є річчю та ідеєю речі. Це змінює природний вектор тіла та робить його спроможним жити без ідеалів.

У підрозділі 1.2 *«Душа як об'єкт святоотцівського аналізу: сутність, природа, структура»* доведено, що праці Отців Церкви та безпосередньо Святе Письмо відіграють провідну роль у формуванні концептуальних засад філософських роздумів про сутнісну природу людської душі. Відстежено особливий вплив святоотцівської традиції на корпус релігійно-антропологічної філософської думки, у контексті якої значної ваги набуває проблематика єдності людської особистості через призму співвідношення душі людини з такими поняттями як «дух», «духовність», «свідомість», «серце», «тіло». Встановлено, що святоотцівське вчення постулює думку про те, що дух є не складовою частиною людини, а уособленням її душі, піднесеної благодаттю. Вища божественна енергія Духа зосереджується в розумі (дусі) людини, проникає в сутнісну структуру її душі – серце, і через нього насичує всі інші душевні частини і сили, перетворюючи їх на знаряддя для досягнення духовних цілей. Багато філософів-ідеалістів, посилаючись на авторитет отців Церкви та християнське вчення в цілому, вважають, що думки, які народжує мозок людини, є незакінченими і постають як вихідний матеріал, що потребує подальшого глибинного аналізу та сприйняття саме у серці людини як горнилі почуттєво-вольових актів.

На цій підставі можна ствердити, що посилення у філософсько-антропологічних пошуках інтересу до проблем душі визначає нові варіанти осмислення релігійно-морального досвіду, а також взаємодії науки та релігії.

У підрозділі 1.3 *«Аналіз сучасних наукових розвідок проблеми душі»* актуалізується думка про неухильне зростання інтересу до антропологічної проблематики та індивідуально-особистісних аспектів культури у сучасному філософському дискурсі, що передбачає потребу рефлексії душевного у його співвідношенні з такими поняттями як «дух», «духовність», «свідомість», «серце». Феномен душі центрує пошук дослідників релігії, філософії, психології, етики, антропології, що в цілому сприяє поверненню йому належного академічного статусу. На сьогодні найбільш присутньо оприявнюють себе три підходи до розуміння душі, виокремлені В. Скотним: перший передбачає експлікацію душевного з позиції природничих наук, згідно з якими

душа походить від тіла і є смертною; у контексті другого підходу душа розглядається як первісно безтілесне, що є творінням Бога та наділена безсмертям; третій підхід націлює на розуміння душі як похідної від культури, оскільки «саме світ культури здобуває той субстанційний зміст, котрий може обезсмертити тілесне й увічнити кінечне» (В. Скотний). Підкреслюючи причетність душі до вічного та абсолютного, мислитель виділяє її архетипічність, а «мовою душі» називає мистецтво, яке володіє здатністю не тільки повертати до витоків, а й передбачати майбутнє.

У цьому плані дослідницька палітра вченого співзвучна із «запитами філософських смислів» яскравого представника Київської школи шістдесятників С. Кримського, який вперше обґрунтував сталі універсальні структури української культури, що були поіменовані ним національними архетипами, серед яких – архетип Вічності, Добра і Краси, Софійності, Слова і Серця, що найвиразніше репрезентують греко-слов'янську православну традицію, викристалізовану з часів Київської Русі. Дослідник застерігає від помилкового ототожнення понять душа та духовність, вважаючи, що душа виступає тільки суб'єктом духовності, а духовність постає здатністю трансформувати «універсум зовнішнього буття у внутрішній всесвіт особистості на етичній основі» (С. Кримський). Водночас В. Нестеренко вважає душу безпосереднім виявом пов'язаності людини зі світом в усій її безпосередності й суперечливості.

Проблема дихотомії тілесного і духовного начал людини експлікована у монографії О. Марєєвої. На проблемах філософії свідомості, що тісно переплітаються з антропологічними запитами епохи, опираючись на методологію ірраціональності, акцентує увагу автор монографії «Душа і свідомість» В. Півоев. Досить цінним вважаємо звернення до проблематики душі у контексті виховання моральної особистості, а також її концептуалізацію у площині релігійно-антропологічних пошуків української філософської думки. Маємо передусім на увазі дослідження творчої спадщини представників академічного філософування (П. Юркевич, Г. Челпанов, В. Зеньковський, В. Войно-Ясенецький) у розвідках сучасних науковців, пошук яких центрує тема душі й духовності.

Обґрунтовано, що попри тривалу підміну поняття «духовності» такими термінологічними конструктами як «психіка», «свідомість» та «самооцінка», сучасна філософська думка засвідчує позитивну динаміку повернення у науковий дискурс концепту людської душі як фундаментальної основи всієї психофізіологічної діяльності особистості.

У другому розділі «Душа та особливість її осмислення в українській релігійно-антропологічній філософській традиції» відстежено вплив

святоотцівської традиції на українську філософську думку та способи вирішення релігійно-антропологічних проблем, зокрема визначення ролі таких феноменів як дух, душа, духовність у цілісній єдності людської особистості.

Підрозділ 2.1 «Модифікації душевного у філософській культурі України» актуалізує проблематику душевного в українській філософській традиції, пов'язану передусім із поширенням християнства та рецепцією релігійної спадщини східнохристиянського вчення у контексті пізнання вищих ідеалів. Доведено, що завдяки цьому вона збагачується смисловими інтенціями релігійно-антропологічного осмислення душі та особистості, а словесна висота етико-моральних засад особистісного виховання у своїй змістовності тотожна метафізичній, що належно виражається у виявленні душі через сутнісну основу людського серця, чому значною мірою сприяла практика ісихазму, що набула значного поширення в тогочасних українських монастирях.

Експліковано досвід духовного преображення серця у творчості діячів Острозького культурно-освітнього осередку, а також Петра Могили, Дмитрія Ростовського, Паїсія Величковського, які розвивають афонську чернечу містику серця. Відстежено діалектичну семантику кордоцентричної інтуїції Г. Сковороди.

У підрозділі 2.2 «Душа в академічному дискурсі Київської філософської школи кінця XIX-першої половини XX ст.» доведено, що українська академічна «наука про душу» актуалізує проблему душі та сфери душевного, залучаючи у дослідницьку палітру широкий спектр світоглядних та культурно-історичних чинників, що вплинули на кордоцентричні інтенції вітчизняного філософування. Будучи наснаженою містичними прозріннями ісихазму, Київська філософська школа пов'язувала духовне зростання людини з досягненням сердечної чистоти на основі духовно-моральної практики християнського служіння Істині. Бог як Абсолютне буття, у світлі якого виразняється вимір душевного, постає у київських мислителів не безособовим абстрактним началом, а реальною особистістю, яка трансцендентна світові і наділена усією повнотою досконалої духовно-особистісної природи, а релігія забезпечує науці моральні орієнтири, дарує вищі прозріння й одкровення, залучаючи до наукового пошуку інтуїтивне пізнання. Установлено, що кардіогнозис академічної філософії, торуючи власні шляхи духовного просвітництва в активному протистоянні натуралізму та раціоналізму означеної епохи, стимулював вирішення проблеми віри і розуму, духовного статусу людського серця, значною мірою впливаючи на організацію життєвого світу людини та становлення її особистісних імперативів.

Підрозділ 2.3 «Кордоцентричні інтенції філософського пошуку П. Юркевича» постулює концепцію «філософії серця» П. Юркевича як таку, що

бере свої витoki у вітчизняній духовній культурі, оскільки значною мірою відображає духовні, ціннісні, культурні та моральні орієнтири українського суспільства, які сформувалися на основі християнської традиції. Згідно з вченням мислителя, серце засвідчує існування людського духа та містить у собі неусвідомлений досвід, непідвладний раціональним вимірам, а глибиною серця є душа людини. Доведено, що творчість П. Юркевича значно розширює розуміння людської сутності, її фізичних, душевних та духовних особливостей, а також дозволяє глибше проникнути у складну й багатогранну природу людини, зрозуміти її унікальність та подолати односторонні, сцієнтистські інтерпретації, що особливо актуально у час нестабільних соціокультурних ситуацій, ціннісно-сміслових та епохальних трансформацій.

У третьому розділі «Душа у проблемному полі релігійно-антропологічного дискурсу української культури кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.» відстежено сутність духовного осердя людської особистості у контексті академічної інтелектуальної культури та філософії на зламі епох.

У підрозділі 3.1 *«Антропологічна домінанта рефлексії душі Г. Челпанова»* стверджено актуальність філософсько-психологічних поглядів мислителя та затребуваність результатів його досліджень в контексті новітніх розвідок душевно-соматичного взаємовідношення у площині людської буттєвості. Визначено, що Г. Челпанов розглядає душу людини в контексті теорії субстанціональності, якій іманентно властиві явища душевного порядку і крізь призму якої вона постає у якості іматеріального закінченого простору етико-моральних констант, що обмежений границями багатоваріативності духовного світу індивідууму. Відповідно, душа являє собою відносно стійку сутність людини, що дає їй можливість в будь-яких негараздах відчувати себе собою, бути моральною і шукати істину.

Відстежено, що філософ запропонував дуалістичну теорію психофізіологічного паралелізму як методологію вирішення проблем, які можуть виникнути у процесі дослідження душевного. На думку мислителя, саме філософська сфера теоретичного представлення трансцендентного єства людини має прямий вплив на явище редукції психічних явищ, тому взаємозв'язок філософії та психології у процесі дослідження сутності поняття «душі» для Г. Челпанова є очевидним, а введення в науковий дискурс терміну «філософія психології» в контексті взаємодії та взаємообумовленості психології і філософії фактично закладає підґрунтя новітнього етапу науки про душу.

У підрозділі 3.2 *«Дух, душа, духовність у філософії В. Зеньковського»* встановлено, що В. Зеньковський є засновником духовно-соматичного антропологічного концепту, який втілює у собі найкращі результати синергії

спіритуалізму та емпіризму. Доведено, що філософ зумів провести інкапсуляцію власного бачення вирішення проблеми метафізичного походження людини у сучасні західні та вітчизняні філософські студії шляхом створення особистісної та цілком самобутньої системи уявлень про сутнісну природу людської конституції. Показано, що особливість методу, з допомогою якого філософ намагається осягнути таємницю людського ества, полягає в тому, що він передусім опирається на біблійну догматику метафізичної антропогенези та на глибоку релігійність мислителя. У розрізі антропологізму В. Зеньковського особливої уваги заслуговує осмислення дефініції суми біологічної та метафізичної частин людської змістовності в категоріальній площині західноєвропейської філософії, що дало можливість синтезувати ідеї візуальної об'єктивації психофізіологічного контексту та метафізичної змістовності людини у сфері дії принципів православної антропології та експлікувати містичний образ творіння і гріхопадіння. Акцентовано увагу на тому, що антропологія В. Зеньковського постулює ідею глибокої чистоти православної віри, яка спроможна стати фундаментом для єднання науки та філософії у площині дії антропологічної думки та слугувати джерелом цілісного світогляду.

У підрозділі 3.3 *«Особливість співвідношення духу, душі та тіла у духовній спадщині В. Войно-Ясенецького»* висвітлено особливе місце мислителя, видатного лікаря і богослова в українській релігійно-антропологічній філософській традиції. Установлено, що, використовуючи у своїй творчості напрацювання видатних представників наукового світу фізики, медицини, психіатрії та результати особистих науково-філософських досліджень шляхом поєднання науки та релігії, він розробив та детермінував людську будову у вигляді трихотомічної моделі духу, душі та тіла, довівши онтологічний взаємозв'язок між духом та формою шляхом вираження творчого акту через дію «духовної енергії», яка в процесі синтезу духу та форми створює видимий всесвіт шляхом відповідності духовного змісту предметній реальності. Стверджено, що вчення про «духовну енергію» повністю відкидає постулат вічної матерії і замінює її енергією в різних її проявах, тим самим відкриваючи можливість розглядати взаємодію людського духу із проявами духовної енергії.

Доведено, що дослідження конституційних елементів людської природи в дискурсі релігійно-антропологічного пошуку В. Войно-Ясенецького дозволяє говорити про інноваційне втілення архітектонічної квінтесенції індивіда, що у своїй основі ґрунтується на науковому представленні космогонії видимого всесвіту та антропогенези у розрізі догматичного богослов'я східної традиції, крізь призму якого експлікується метафізична змістовність онтології духовного

світу та його проявів в матеріальній реальності через духовність людської особистості.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації в рамках розробленої комплексної методологічної бази представлено теоретичне переосмислення феномену душі у релігійно-антропологічних пошуках представників української філософської думки кінця XIX – першої половини XX ст. У результаті проведеної дослідницької роботи були отримані наступні наукові результати:

1. У контексті класичного філософування феномен душі зазнає різних модифікацій. У ранньогрецькій натурфілософії він мислиться певним матеріальним тонким об'єктом, вогненною кулею, наділеною кінетичною здатністю (Демокрит), що задає гармонію тіла (піфагореїзм), а якісний розподіл душ здійснюється за здатністю розуміти і сприймати істину у формі Логоса, терміном «варварська душа» (Геракліт) позначається нездатність такого розуміння. І тільки у Сократа сутність душі, що постає як втілення мети та модусу існування людини, а турбота про неї – моральним обов'язком людини, осмислена крізь призму опозиції ідеального і матеріального, що знайшло подальшу експлікацію у європейському ідеалізмі. Споріднена зі світом ідей, у Платона душа мислиться ейдосом та принципом життя, джерелом власного руху, поєднанням тотожного й іншого, неподільного і такого, що зазнає ділення в тілах. В Аристотеля вона постає першою ентелехією тіла й існує як вегетативна, чуттєва та розумна. Середньовіччя стверджує субстанційну єдність душі й тіла. Ренесанс наділяє душу тілесністю і смертністю, проте із «легким шлейфом» вічності (П. Помпонаці). Як інтелігібельна сутність у світогляді «нової» людини душа набуває статусу мислячої субстанції (Д. Локк), монади (Г. Лейбніц), модусу атрибуту мислення (Б. Спіноза), «трансцендентальної єдності аперцепції» (І. Кант), форми духа (Г.-В. Гегель).

Некласичне позначене відмовою від загальних принципів та універсалій і розгортається в антропологічних координатах. В епіцентр пошуку поставлена людина як одиничне, дискретне та пограничне на противагу загальному, інтуїтивному і несвідомому, що заступило логічне і раціональне, волюнтаристичне та неоформлене, яке прийшло на зміну концептуально завершеному і визрівало в його надрах. Невипадково у представників Баденської школи неокантіанства трансцендентальна реальність стає проявом світу культури, що висуває нове розуміння душі, співмірне текстуальній і знаково-символічній реальності. Постнекласична реальність, закріпивши за собою статус «рідина сучасність» (З. Бауман), «епоха симуляції»

(Ж. Бодрійяр), «суспільство видовищ» (Г. Дебор), «недостовірність самотнього буття» (Ж. Батай) тощо, прокладає шлях від філософії і культури до варварства і міфології, що передбачає підміну душі симулякрами, а ідеального матеріальним. І якщо у С. К'єркегора метаморфози віри зумовлюють втрату цілісності душі і призводять до її розпаду на акти і миттєвості, то постмодерністи постулюють послідовну редукцію до тілесності, проявом унікальності «Я» вважаючи патологію. Відтак, душа для Ж. Дельоза являє собою тільки колаж і театр, а у М. Фуко стає інструментом влади, що культивує тіло, а децентрований суб'єкт, озброєний шизодосвідом, кочує поверхнею ризику, випробовуючи межу власних можливостей. Ритуалізація еротики, кривавих жертвоприношень, деструкція будь-якого сенсу, тотальний скепсис постнекласичної епохи руйнують тріаду «тіло-душа-дух», скеровуючи вектори розвитку культури у бік світоглядного інфантилізму та етичного релятивізму, що вимагає перегляду як засадничих основ людського буття, так і сформованих еталонів душевного.

2. У контексті християнської антропології Бог – особистість. Людині не потрібно, як це декларувала античність, перемагати у собі власне індивідуальне начало для того, щоб розчинитися в безликій субстанції. Християнство передбачає особистісний характер стосунків людини з Богом. Святоотцівська традиція постулює ідею людини як подоби та образу Божого, під яким розуміє такий дар людини, який робить її співпричетною Божественному буттю. Подоба Божа знаменує прояв цього дару у житті людини за умови повної єдності душі, розуму і тіла. Оскільки душа є частинкою духовного світу, то вона містить відображення лику Божого. Вище покликання людини полягає в тому, щоб змінити себе і світ, оскільки у людині він знаходить своє вираження. За своєю природою душа безсмертна і нетлінна, жива, вільна, розумна і нематеріальна (Кирил Єрусалимський). Якщо душа перебуває в стані духовного мороку, вона втрачає відчуття власної гріховності, від подолання якої залежить майбутня доля світу. Визначаючи внутрішні духовні пріоритети людини, християнство актуалізувало два плани її буття, перший, пов'язаний із тимчасовістю та минуцністю земного існування, другий – з потягом до вічного і нетлінного. Земне буття постає втіленням Божого промислу і узгоджує в собі реальну та надреальну причинність, що знаменує одвічну боротьбу добра зі злом, плацдармом якої стає душа людини, яка поєднує усі прояви її земної суті з найвищим замислом Творця.

3. Філософська культура України інтенційно наснажена проблематикою душевного, яку актуалізувало поширення християнства, що увійшло у практику духовного удосконалення людини шляхом вироблення відповідних найвищим ідеалам святості та смиренної мудрості взірців

моральної поведінки, про що свідчать численні слова та повчання. Висока культура слова виповідає співпричетність з божественним, трансцендентним. Постаючи водночас як глибинна та висока сутність, душа виявляє себе в іпостасі серця, відповідно до якої серце-дім душі, що знаменує людську істотність. Цьому значною мірою сприяє практика ісихазму, що культивується у тодішніх монастирях, які стають центрами духовного відродження України-Русі. Ренесансна філософія серця найбільшою мірою узгоджується з Острозьким культурно-освітнім центром, діячі якого продовжують розвиток кордоцентричної лінії, прокресленої ісихазмом. Їхня творчість несе на собі відбиток духовних змагань за чисте серце людини і душу як вічну і співпричетну божественному виміру субстанцію. Високу культуру серця вбачаємо у творчості Петра Могили, Димитрія Ростовського, Паїсія Величковського, що розвивають афонську чернечу містику серця. У Г. Сковороди містична інтуїція серця набуває діалектичного характеру. Сковоридинівська семантика душевного позначена єдністю думки і серця, що спрямовує філософський пошук у бік раціоцентризму. Сьогодні мислителі фіксують втрату культури серця, яка породжує відчуття порожнечі і безсилля сучасної філософської рефлексії бодай що-небудь змінити на антропологічному полі. Тому досвід духовного преображення серця може стати фундаментом для переосмислення подальших засадничих основ людського існування.

4. Заданий європейською філософією на початку ХХ століття антропологічний поворот багато в чому зумовлений її органічним синтезом з академічною думкою України, де антропологічна проблематика узгоджувалася з принципами богослів'я, які у дослідженнях професорів Київської духовної академії та університету Святого Володимира отримали серйозне філософське обґрунтування. В основу кордоцентричного континууму української культурно-академічної традиції покладається ідеал святості та смиренної мудрості як вектор досягнення душевної досконалості і чистоти. Академічне філософування націлене на пошук усіх можливих шляхів узгодження філософських та біблійних істин, логічне обґрунтування таких метафізичних положень як субстанційність душі, її духовність та безсмертя у контексті «здорової метафізики» (П. Ліницький), що заснована на принципі єдності віри і розуму. Постулюється думка про те, що з допомогою віри досягається найбільш оптимальний стан душі, без віри душа стає порожньою і зазнає руйнації. Душа людини має стати домівкою небесної правди, оскільки від її стану залежить, чи поступиться ветха людська сутність своїм місцем у людському серці внутрішній сокровенній людині (Д. Богдашевський). Академічний кардіогнозис формується шляхом активного протистояння натуралізму та раціоналізму, актуалізуючи духовний статус серця та душевних імперативів людини.

5. Вітчизняна традиція «філософії серця» найбільш повно репрезентована творчістю П. Юркевича, у працях якого вона набула класичної зрілості та довершеності. Основу релігійно-антропологічного вчення П. Юркевича складає думка про те, що людина – це єдність духу, душі і тіла і що саме в серці людини зосереджується її душевне та духовне життя. Проявом Бога та ідеального в людині є дух, який визначає фізичне існування людини та зумовлює її душевне життя. Вважаючи серце джерелом релігійної віри та релігійного почуття, а також органом сприйняття Бога, центром морального життя і духовності, мислитель наділяє його креативними та символічними здатностями. Серце висвітлює різні грані людської сутності, є поліфонічним і багатовимірним, воно породжує усі форми душевного життя, однак назавжди не переносить в них усього свого духовного змісту. Згідно з П. Юркевичем, у глибині серця знаходиться «первісна духовна сутність» людини, пов'язана з Богом, а тому особистість людини, її моральні засади й пізнавальна діяльність, а також прагнення істини, добра і краси є проявом у ній духовного начала, що сягає її сердечних глибин.

6. Відстеживши розвиток наукової думки від античного матеріалізму до теоретичних пошуків кінця XIX ст., Г. Челпанов наголошує на потребі ширшої експлікації душевного, позаяк душа є тим середовищем, яке містить духовні явища, комбінуючи та пов'язуючи їх. Саме тому не можна обмежитися тільки їх описом і трактуванням. Назріла проблема дослідження онтологічної структури людського духу, яка потребує виходу за рамки емпіричної психології, що є першим кроком до філософії. Він, на думку Г. Челпанова, зумовлюється не випадковістю, а необхідністю, оскільки саме душа є носієм душевних явищ, які, своєю чергою, постають її проявами, а тому дослідження природи та властивостей душі має стати не тільки завданням психології. Спільним предметом дослідження філософії та психології у Г. Челпанова є особистість. У праці «Душа та мозок» Г. Челпанов говорить про рефлексивне сприйняття особистістю свого душевного світу й підпорядкування власної тілесності своєму «Я». Відповідно, в контексті такого представлення цілісного «Я», процес аналізу різносторонніх уявлень про душевний світ індивіда та його персональну соматичність, на думку мислителя, і становить істинне розуміння сутності поняття особистість. У процесі подальших наукових досліджень Г. Челпанов приходять до висновку, що під душею слід мати на увазі інтегративний принцип, що дозволяє пояснити феномени єдності свідомості і тотожності особистості людини. Тотожність особистісного «Я» експлікується у сфері безмежного простору варіативності фантазії та духовних станів, що безперервно змінюють один одного, внаслідок чого і досягається ця тотожність як антропологічна домінанта рефлексії душі Г. Челпанова.

7. У філософських пошуках В. Зеньковського відстежуємо новий етап синтезу психологічного гнозису із філософсько-релігійною доктриною антропогенезу. Філософ впевнено відстоює метафізичну цінність індивідуальності, апелюючи до тези, що в безмежності духовної площини індивідуальність нерозривно пов'язана із особистістю. Звертаючись до досвіду «Ареопагітиків», В. Зеньковський покладає нове розуміння ієрархічності шляхом уведення у філософський дискурс поняття «стрибків» між онтологічними межами буття. Так, ототожнюючи послідовну структурованість буття із його роздільністю, філософ повністю виключає розуміння детермінованості із контексту дослідження і тим самим підкреслює необхідність Творця для підтримки єдності творіння. Незважаючи на те, що людина, яка в усіх онтологічних проявах своєї сутності є істотою духовного порядку, філософ переконує, що чуттєве зовсім не виключає духовного – воно тільки означає його сенсуальну форму в той момент, коли чуттєве домінує над духовним. Це означає, що образ Божий в людині невіддільний від її духу і тіла. У цілісності метафізичної глибини людини, що є відображення образу Бога, навіть в занепалому вигляді, в трагічному та плачевному стані, В. Зеньковський стверджує можливість відновлення тієї колишньої едемської повноти особистості. На думку філософа, характерною рисою духовності є прагнення людини до метафізичної нескінченності, а протилежне йому прагнення належати собі обмежує і робить людину невільною. Таким чином, ідея духовності тісно пов'язана з ідеєю соборності, з пошуком шляхів подолання духу індивідуалізму. Духовна іпостась людини, на думку мислителя, лежить глибше душі і серця. В душі реалізовується моральний вибір – або іти стежиною добра або підкоритися волі до зла. Центром антропогенезу мислителя постає феномен відображення Божественного образу в душевно-тілесній дуалістичній площині. Саме тому принципи, що буди закладенні В. Зеньковським стали умовою для побудови цілісного вчення про людину.

8. Релігійно-філософська творчість В. Войно-Ясенецького розглядає людину не тільки як центр світобудови, але передусім як суб'єкт, заради якого і була звершена космогонія видимого всесвіту, що передбачає онтологічну єдність тіла, душі та духу.

У дискурсі філософування В. Войно-Ясенецького дух є творцем матеріальної, тілесно відчутної форми, сумарною сукупністю компонентів як самої душі, так і її частин, що перебувають за межами людської свідомості. Душа в контексті антропологічної концепції філософа постає простою, безтілесною та живою сутністю. Вона не тільки мислить, але й має здатність до саморефлексії, що фактично визначає її змістовність в якості людської самосвідомості. Душу можна розглядати із двох позицій: крізь призму першої

вона являє собою життєвий центр тіла, що постає силою, яка, будучи безсмертною, окреслює життєвий відрізок земного буття людини, в цьому аспекті її основними екзистенціалами є смерть та життя. Крізь призму другої позиції душа набуває статусу екзистенціального начала, що індивідуалізує людину у соціумі, тобто душа оформлюється шляхом вільного волевиявлення у вигляді творчої сили. І якщо душа є творчим началом соматичного центру людини, то тіло відповідно складає лише видиму його частину, фактично воно є своєрідним мікрокосмосом, у якому знаходить відображення усе найкраще, що існує в навколишньому середовищі. Таке віддзеркалення всесвіту у людині породжує інтимний зв'язок із видимим світом. І тим не менше тіло залишається всього лише біологічним організмом зі всіма його недоліками та потребами земного життя. За своєю природою тіло не може бути вічною субстанцією, оскільки зазнає постійних змін і невпинно наближається до своєї смерті. Проте існування тіла багато в чому залежить від духовної складової індивіда. Сутність безкінечного і вічного життя та безмежний розвиток абсолютних величин добра чи зла навіть після смерті закладена в субстанціальному середовищі безсмертного людського духа.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях України:

1. Залужна А., Веремейчик С. Душа у філософсько-психологічних поглядах Г. Челпанова. *Гуманітарний часопис. Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»*. Харків, 2018. № 4. С. 6–13. *Особистий внесок здобувача: обґрунтування ролі філософії у розв'язанні психологічних проблем душі як істотного підґрунтя для становлення нового виміру філософської й психологічної науки у Г. Челпанова.* (індексується в наукометричній базі Index Copernicus).
2. Веремейчик С. Співвідношення понять «Дух», «Душа» і «Тіло» у контексті «Філософії серця» П. Юркевича. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Сер. Філософія*. Черкаси, 2019. Вип. 2. С. 48–54. (індексується в наукометричній базі Index Copernicus)
3. Веремейчик С. Душа у філософському дискурсі німецької класичної філософії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Історія. Філософія. Політологія*. Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 19. С. 50–54.
4. Залужна А., Веремейчик С. Особливість взаємозв'язку духу, душі та тіла в релігійно-антропологічних пошуках В. Войно-Ясенецького. *Освітній дискурс : зб. наук. праць. Національний педагогічний університет імені*

М.П. Драгоманова. Київ, 2020. Вип. 21(3). С. 41–52. *Особистий внесок здобувача: особливе осмислення співвідношення в людині духу, душі і тіла у вигляді трихотомічної моделі у релігійно-філософських пошуках В. Войно-Ясенецького.*

5. Веремейчик С. Некласичні інтерпретації розуміння душі людини. *Науковий вісник «Гілея»* : зб. наук. праць. Київ : Видавництво Гілея, 2020. Вип. 155 (4). С. 133–138. (індексується в наукометричній базі Index Copernicus).

6. Веремейчик С. Душа як об'єкт філософського та святоотцівського аналізу. *Науковий вісник «Гілея»* : зб. наук. праць. Київ : Видавництво Гілея, 2020. Вип. 154 (3). С. 159–164. (індексується в наукометричній базі Index Copernicus).

Статті в закордонних наукових виданнях:

7. Веремейчик С. Особливість співвідношення розуміння сутності душі у філософській рефлексії Платона та Аристотеля. *East European Science Journal*. Польща, 2018. № 12 (40). Ч. 3. С. 23–28.

Наукові праці апробаційного характеру:

8. Веремейчик С. Душа в контексті філософських пошуків античності. *Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії* : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф., 6 груд. 2018 р. Рівне, 2018. С. 103–106.

9. Веремейчик С. Сутність душі у філософських поглядах середньовіччя. *Вплив суспільних наук на процес розвитку суспільства: можливе та реальне* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 1–2 берез. 2019 р. Київ, 2019. С. 51–55.

10. Веремейчик С. Філософія серця як основа духовного і душевного життя українців. *Духовність як складова української державності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 квіт. 2019 р. Харків, 2019. С. 70–73.

11. Веремейчик С. Ренесанс «античної душі» в гуманістичних уявленнях епохи Відродження. *Сучасні тенденції соціально-гуманітарного розвитку України та світу* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю, 27 берез. 2019 р. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2019. С. 85–86.

12. Веремейчик С. Підходи М. Бердяєва до формування цілісної особистості. *Людина у світі духовної культури* : зб. тез Всеукр. студ. наук.-практ. конф., 16 трав. 2019 р. Рівне : НУВГП, 2019. С. 13–15.

13. Веремейчик С. Проблема реалізації духовно-моральнісних орієнтирів людини в етичному полі автономних алгоритмів. *Філософські виміри*

техніки : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів, 2–5 груд. 2019 р. Тернопіль, 2019. С. 37–40.

14. Веремейчик С. Душа в духовному житті українського народу. *Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії* : матеріали IX Всеукр. наук.-практ. конф., 5 груд. 2019 р. Рівне, 2019. С. 100–102.

15. Веремейчик С. Принцип душевної ієрархії в контексті антропологічної концепції В. Зеньковського. *Науково-теоретичні аспекти вирішення глобальних проблем сучасності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 17–18 квіт. 2020 р. Дніпро, 2020. С. 50–54.

16. Веремейчик С. Образ Бога як духовний початок особистості людини у вченні В. Зеньковського. *Людина у світі духовної культури* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих вчених, 19 лист. 2020 р. Рівне, 2020. С. 15–18.

АНОТАЦІЇ

Веремейчик С. В. Концептуалізація душі у контексті релігійно-антропологічних пошуків представників української філософської думки кінця XIX – першої половини XX ст. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство – Національний університет «Острозька академія», Острог, 2021.

Дисертаційна робота присвячена експлікації особливостей становлення релігійно-антропологічних засад концептуалізації душі крізь призму професійно-академічної рефлексії представників Київської філософської школи кінця XIX – першої половини XX ст.

Визначено релігійно-антропологічні, психологічні та філософські аспекти визначення душі як органічної цілісності душевного життя людини у контексті особливостей співвідношення «духовного-матеріального», «психічного-фізіологічного», «душевного-тілесного».

Аналіз праць П. Юркевича, Г. Челпанова, В. Зеньковського, В. Войно-Ясенецького засвідчив осмислення феномена душі у контексті кордоцентричної традиції вітчизняних філософських студій. Встановлено, що вітчизняне академічне «вчення про душу» пов’язує духовне зростання людини з досягненням сердечної чистоти на основі духовно-моральних практик християнського віровчення.

Ключові слова: душа, дух, серце, тіло, людина, професійно-академічна філософія, Київська філософська школа, християнська антропологія, віра, кордоцентризм.

Veremeichyk S. V. Conceptualization of the soul in the context of religious and anthropological research of Ukrainian philosophical thought of the late nineteenth – first half of the twentieth century. – Manuscript.

The dissertation paper for candidate's degree in the speciality 09.00.11 – religious studies. – The National University of Ostrog Academy, Ostrog, 2021.

The dissertation paper is devoted to explication of the formation peculiarities of religious and anthropological principles of soul conceptualization through the professional-academic reflection prism of the Kyiv philosophical school representatives of the end of the XIX-first half of the XX century.

The religious-anthropological, psychological and philosophical aspects of the soul are defined as an organic integrity of human mental life in the context of “spiritual-material”, “Mental-physiological”, “mental-physical”.

An analytical review of P. Yurkevich, G. Chelpanov, V. Zenkovsky, V. Voyno-Yasenetskyi works testified to the understanding of the phenomenon of the soul in the context of the cordocentric tradition of domestic philosophical studies. The paper establishes that the domestic academic “doctrine of the soul” connects the spiritual growth of a person with the achievement of purity of heart on the basis of spiritual and moral practices of Christian doctrine are established.

The achievements of modern domestic scientists are characterized, in the context of which the reflexive field of the soul is explained in its relation to such concepts as “spirit”, “spirituality”, “consciousness”, “heart”, “body” (S. Krymsky, O. Mareeva, V. Nesterenko, V. Pivoev, S. Proleev, V. Skotny, etc.). The paper substantiates that the modern philosophical thought testifies to the positive dynamics of returning to scientific discourse the concept of the human soul as a fundamental basis of all psychophysiological activity despite the long substitution of the concept of “spirituality” by such terminological constructs as “psyche”, “consciousness” and “self-esteem”.

A retrospective analysis of the phenomenon of the soul in classical, nonclassical and post-classical philosophizing is done. Analysis of the peculiarities of the soul phenomenon in the problematic field of historical and philosophical tradition showed the dependence of philosophical and religious interpretations of the problem from the worldview priorities of the cultural and historical epoch (Antiquity, Middle Ages, Renaissance, New Age).

The influence of the Holy Father's tradition on Ukrainian philosophical thought and ways of solving religious and anthropological problems are defined, in particular,

determining the role of such phenomena as spirit, soul, spirituality in the integral unity of the human personality. The paper highlights that the modification of the soul in the philosophical culture of Ukraine actualizes the issue of the soul in the domestic philosophical tradition, associated primarily with the spread of Christianity and the reception of the religious heritage of Eastern Christian teachings in the context of higher spiritual and moral ideals.

The metaphysical unity of psychological knowledge with the philosophical and religious doctrine of V. Zenkovsky anthropogenesis is substantiated, which imposes a new understanding of hierarchy by introducing into philosophy the concept of “jumps” between the ontological boundaries of existence. The interaction of spirit, soul and body in the discourse of V. Voyno-Yasenetskyi philosophizing is highlighted, where spirit appears as a substantial environment that fills the body with spiritual energy, transforming it into a kind of microcosm of intimate relationship of individual with world and soul as vital center of body, existential principle, which individualizes a person in society.

Ideas on the conceptual contribution of academic philosophers to the national religious and philosophical tradition and its socio-cultural context were further developed. The paper presents that the professional-academic “doctrine of the soul” connects the spiritual growth of a person with the achievement of purity of heart on the basis of spiritual and moral practices of the Christian worldview.

The dissertation has a conceptual significance for deepening the religious and philosophical comprehension of the peculiarities of the conceptualization of the phenomenon of the soul in the professional and academic views of Ukraine of the end of the XIX – first half of the XX century. in the problematic plane of their relationship with the basic principles of Christian anthropology.

The research creates a basis for further study of the problems of “spirit-soul-spirituality” and the return of their proper academic status. Restoration of religious and anthropological concepts of Ukrainian thinkers, which for a long time were removed from the domestic field of culture within the ideological prescriptions of Isthmus and Diamat, contribute to the expansion of the categorical system of religious studies and bring it to the core problems of philosophy.

Key words: soul, spirit, heart, body, man, professional-academic philosophy, Kyiv philosophical school, Christian anthropology, faith, cordocentrism.

Підписано до друку 25.03.2021 р. Формат 60×90¹/₁₆.
Ум.-друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим.
Зам. № 5530.

*Видавець і виготовлювач
Національний університет
водного господарства та природокористування,
вул. Соборна, 11, м. Рівне, 33028.*

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції РВ № 31 від 26.04.2005 р.*